

Dorcsák Réka

A hazafias, a misztikus, a pásztori, az epikureis- ta és a nagyvilági Pessoa

A XX. századi portugál és egyben európai költészet kimagasló alakja, Fernando Pessoa százharminc éve született 1888-ban. Abban az évben, amikor a portugál irodalom egy másik klasszikus írója Eça de Queiroz publikálja *Os Maias* című realista családregényét (Maia család), melynek a portugál irodalomtörténetben híressé vált jelenete hűen tükrözi azt a portugál miliót, amelyből Fernando Pessoa modernizáló költői munkássága indul. A Maia család legfőbb reménysége, az Angliában orvosnak tanuló Carlos hosszú idő után visszatér hazájába, és barátjával, (magát az író-t képviselő) Egával találkozik, és elmélkednek Portugália helyzetén és lehetséges jövőjén. A két barát az utcán összefut egy régi költő ismerőssel, akit addig megvetettek ultraromantikus versei miatt, de Carlos távolléte alatt változás történt, és Ega szívélyesen köszönti őt. A helyzet előtt értetlenül álló Carlost, végül barátja felvilágosítja a történelekről: „Semmi sem mond el többet arról a megdöbbentő hanyatlásról, amely Portugáliát sújtja az elmúlt harminc évben, mint az a tény, hogy a mi régi barátunk (...) most a Tisztaság és Ész példaképévé vált.” A XIX. századi, önmagát a múlt dicsőségében kereső, hajdani tengeri birodalom hanyatlásának időszakában jön el a váteszi költő Fernando Pessoa, aki ahogyan Pál Ferenc fogalmaz, komoly küldetésstudatával szeretne hozzájárulni nemzetének fölemelkedéséhez, legalább olyan mértékben, mint ahogyan a XVI. századi eposzköltő, Camões tette. Az európai, de világszinten is elismert költő legnagyobb újdonsága, hogy önmagán kívül vagy fél tucat heteronim költőalakot hozott létre, akik mind saját költői hanggal, életrajzzal rendelkeztek, és nem egyszer még irodalmi vitákban is személyesen részt vettek.

Nem mindennapi költői stratégiának a mesterei kivitelezését olvashatjuk a Pál Ferenc szerkesztette *Bensőmben sokan élnek* című antológiában, amely ha megszorításokkal is, de a Pessoa-i életművet hozza el a magyar olvasóközönségnek, ráadásul olyan neves műfordítók és költők közreműködésével mint Csuday Csaba, Déri Balázs, Döbrentei Kornél, Erdős István, Gosztola Gábor, Hárs Ernő, Kukorelly Endre,

Lackfi János, Mohácsi Árpád, Nemes Nagy Ágnes, Pál Dániel Levente, Somlyó György, Szócs Géza, Takács Zsuzsa, Zalán Tibor. A kötet így nem csak a portugál költő magyarországi recepciójának eddigi legnagyobb pillanata, hanem magyar irodalomtörténeti szempontból is jelentős, tekintve, hogy a kortárs líra kiemelkedő alakjait gyűjti egybe. A Pessoa-i életművet természetesen a szerkesztő, műfordító, egyetemi tanár és a költő magyarországi recepciótörténetét is kutató Pál Ferenc, tanulmányként is hivatkozható írásai egészítik ki, amelyek eligazítják az olvasót – legyen az laikus vagy hivatásos – Pessoa költői énekeinek és munkásságának világában. Az antológia több Pessoa-kötetet foglal magába: a költő Pessoa (1888 –1935) neve alatt megjelent Daloskönyv és Üzenet, valamint az egyes heteronimekhez köthető ciklusok és kötetek, mint Alberto Caeiro (1889 – 1915) A nyájak őrizője című versiklusa, Ricardo Reis (1887 – 1935) ódái, valamint Álvaro de Campos (1890 – 1935?) Diadalív köteté és egyéb összegyűjtött versei.

A különböző költői alteregók, és maszkok váltakozásának játéka nem teljesen idegen a magyar irodalomban, gondoljunk csak Kosztolányi Dezső, Füst Milán, Weöres Sándor, Esterházy Péter kísérletezéseire, vagy a „magyar Pessoa” néven elhíresült Kovács András Ferenc (KAF) költészetére, és Bogdán László költői képmásokat felvonultató műveire, amelyekben Ricardo Reis alakja többször is feltűnik. Mégis a Pessoa-i alapossgal kidolgozott és funkcionális költői énhasadásra, nem találunk itthon példát. A magyar olvasó, tehát újdonsággal szembe-sül, még ha egyik-másik szöveg, különböző irodalmi folyóiratokban, illetve megelőző kiadásokban már publikálásra került. A kitáláló énben, – akit hazafias és misztikus költőként tartanak számon Portugáliában, aki amellet, hogy az ország szellemiségét akarta modernizálni, magát az irodalmat is fellendítette, és elhozta magával a portugál modernizmust – sok más én is él. Lényegében, Pessoa eltörpül heteronim alakjainak életművében, amire az antológia szerkezete is rámutat. Az Üzenet Pessoa egyetlen olyan

kötete, amelyet ő adott ki és szerkesztett még életében. Emellet a kitüntetett szerep mellett, a portugál nemzeti öntudat számára is kulcsfontosságú a kötet, hiszen hazafias és misztikus versek tematikus válogatását valósította meg benne a költő, és amelynek számos mondata a portugál kulturális örökség részévé vált: „Ó, sós tenger, a tengernyi sódban / Portugália könnye ott van!” (X.Portugál Tenger). A magyar olvasóközönség számára idegen témák jelennek meg ezekben a versekben, amelyekben Pessoa a portugál múlt kimagasló alakjait vonultatja fel, a portugál címeren található elemek szimbólumvilágának segítségével. A hajdani tengeren túli birodalom hódítása-iról és felfedezőiről is megemlékezik, még sincs az az érzése az olvasónak, hogy versbe szedett történelemleckét tartana a kezében, mert ahogyan Pál Ferenc fogalmaz, valami-féle misztikus, okkult szellemiség jegyében íródtak ezek a szövegek, amelyeket áthat a kötet bevezetőjében bemutatott Sebestyén király és az ún. Ötödik birodalom eljövetele-nek gondolata. Pessoa Daloskönyvében viszont már megfogalmazódik a költő pszichés igénye arra, hogy kifejezze az identitás érzékelésének, az álm-valóság és ezáltal a fikció-valóság kettősségének problémáit: „Lényegednek lényege oly elvonatkoztatott: / Magát mutatva bennem, elszórakoztatott / Hogy szememmel a tiedben, elveszítelek szem előtt, / (...) / Hogy magamat sem érzem magamban, de téged látlak: / Így hazudok ebben az öntudatlan állapotban / Melyben illúzió, impresszió és álm ott van / (...) / Hogy olyasmit álmodok, hogy úgy érzem, létezem” (Elemzés). A portugál költő modernista programját, és újító hangját szemléltető verscikluson túllépve, a heteronim alakok szövegeiben nyújtott költői élvezet legalább olyan nagy, ha nem nagyobb, mint a Pessoa neve alatt megjelent művekben.

A pásztori költőnek bélyegzett Alberto Caeiro vidéken, egy kis ribatejo-i birtokon él és nem vesz részt aktívan a korabeli irodalmi életben. Az egyszerűség, az objektivitás, és a gondolkodással szemben a látás

fontosságának elve jelenik meg verseiben. Caeiro a körülálló világ megismerésekor csupán a látásra és a primer benyomásokra hagyatkozik, és önmaga létezését is az egyszerű érzékelés feltételeként határozza meg: „Nyájak őrizője vagyok. / Gondolataimból a nyáj. / S a gondolataim érzékelések volta-képp. / Mert a szememmel, a fülemmel, / A kezemmel és a lábammal, / Az orrommal és a számmal gondolkodom. / Egy virágot elgondolni annyi, mint látni és szagolni / És megenni egy gyümölcsöt annyi, mint megismerni az értelmét.” (Nyájak őrizője vagyok). A látszat mögött rejlő értelem elutasításával, Caeiro „költőietlen költészetet” hoz létre, egyszerűen a denotatív jelentések szintjén marad, és a költészet nyelvét meghatározó konnotatív síkot elveti. Kérdés, hogy az eredetileg álnaivitásnak, és ironikus gesztusnak elkönyvelt egyszerűség használata, ma mennyire olvasható pont az ellenkezőjeként, az alázat megtettesítőjeként. Nem lehet, hogy Caeiro azáltal, hogy a panteizmus gondolatát a végsőkig fokozza műveiben, – már-már gúnyolja azt – az egyszerűsége való őszinte vágyát fejezi ki?: „És elégedett vagyok, / Mert tudom, hogy értem kívülről a Természetet; / De belülről fel nem foghatom, / Mivelhogy a Természeten nincs belül, / Ha lenne nem volna Természet.” (XXVIII. Ma csaknem két oldalt elolvastam)

A főképpen szabad verseket alkotó Caeiro-val rokon Ricardo Reis alakja, a porto-i születésű, jezsuitáknál tanult orvos, akinek neoklasszicista, bukolikus költészete Caeiro-hoz hasonlóan „az apollói kiegyensúlyozottságot és szépségeszményt képviseli”. A feszes és klasszikus szonett és óda versformákban alkotó dr. Ricardo Reis, az antikvitásban fogant újpogány mozgalom feje, akinek alakja, Pál Ferenc bevezetője szerint, többek között a korabeli portugál romantikus irodalom ellenhatásaként jön létre. Az istenek, nimfák és a pillanatnyi érzéki gyönyörök világa, a klasszicizáló, latin-görög hivatkozásokkal teli szövegek ugyan messze állhatnak a mai olvasóhoz, mégis Reis könnyedsége és nyugodtsága, amellyel a halál, az ifjúkor- és az idő múlásá-

nak témáit kifejezi, vigasztalóan hathat az olvasóra: „Boldog, kinek az élete megadja, / Hogy visszagondoljon az istenekre, / S lássa, ahogyan ők, / A földi dolgokon a halhatatlan / Élet halandó visszatükrözését.” (XXXVIII. Boldog, kinek az élete megadja).

A harmadik, Álvaro de Campos, a Pessoa-hoz legközelebb álló heteronim figura, aki a költő számára a kiteljesedett lét és irodalmi pálya ígérteit jelenti, akit éppen emiatt gazdagabb érzelmi világgal, és változatosabb lírai hanggal ruház fel, mint bármelyik statikus, egyhangon megszólaló heteronim társát, vagy akár saját magát. A Daloskönyv és Üzenet szerzője sok mindenben rokon a „vibrálóan áradó hangütéssel” és „kaotikus kép-orgiákkal” dolgozó, szenzacionista költészetet megteremtő, tragikus és szenvedélyes Campos-sal, aki Caeiro és Reis kiegyensúlyozottságával szemben, a „Nietzsche által dionüszoszinnak nevezett életérzést képviseli”. A Diadalívben, vagy Álvaro de Campos egyéb verseiben a mai olvasóhoz közelálló szövegeket találunk, amelyekben a pessoa-i elvontság kevésbé van jelen: „Rabja vagyok ezért az ópiumnak. / Csüngök a Pillanat e gyógyszerén. / A gondolat földszintjén lakom én. / Az élet vánszorgása szörnyen úntat. / Szívok. Kifáradok. Únom magam. / Bárcsak ne volna keleten nyugat. / Indiába mentem India miatt, / És nem találtam ott csak önmagam” (Opiárium). A tisztességes élet képtelenségét valló Campos, leg-híresebb, futuristának mondható, szabad vers formában megírt műveiben, a modern, dinamikus, zakatoló gépek világában érzi jól magát, azt dicsőíti: „Megdühödött gépezetek a visszafogott erő önkívületében! / Őrjöngés rajtam kívül és belül, / Végigörvénylik lecsupaszított idegszálaimon / És érzőbimbóim csúcsában tetőz”. „A mai civilizáció kíméletlen gyönyörű zsvijában” Campos maga is átlényegül „Nem tudom, létezem-é belül. Kerengek, forgok és gyártom magam” (Győzelmi óda). A pessoa-i, a caeiro-i és reis-i életszemléletek mellett egy másik, sokkal bonyolultabb létértelmezést olvashatunk nála, amely az egész kötet kulcsmondataként foglalja össze azt a

mesteri költői játékot, amelybe nincs olvasó, aki ne akarna belépni: „Magsokszorozom magam, hogy érezzem magam, / Ahhoz, hogy érezzem magam, arra volt szükségem, hogy / [mindent érzek, / Túlcsoordultam, nem tettem egyebet, csak túlcsoordultam, / Levetkőztem és átengedtem magam, / És lelkem minden szögletében más-más istennek állítottam oltárt” (Tovadübögő órák Szenzacionista óda).

A Pessoa-kötet nemcsak látványát, hanem tartalmát tekintve is grandiózus mestermű, amely arra vállalkozik, hogy Pessoa életművét a teljességre való törekvés igényével a magyar olvasó elé tárja. A vállalkozás sikeresnek mondható, hiszen a Pál Ferenc

által írt irodalomtörténeti kitekintések, a korszak történelmi, kulturális hátterének bemutatása a kötet értéséhez elengedhetetlen kontextust teremt. Komoly filológiai és kutatói munka eredménye a költői heteronimek munkásságának, valamint a szövegek első megjelenési helyének ismertetése, de a kötet ezen túlmenően is számos újdonságot rejt magában, amelyet az értő olvasó ön maga fedezhet fel, így a méltán híres pessoai költői játéknak nem csupán passzív, de aktív szereplőjévé is válhat.

(*Fernando Pessoa: Bensőmben sokan élnek, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2018*)

Németh János: Rajz

